

Зубко О. Є.

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ УВПІ ім. М. ДРАГОМАНОВА ПРОТЯГОМ 1923—1933 рр. (На прикладі Празького Історично-Філологічного Товариства)

Стаття містить матеріал стосовно наукової діяльності 17-ти викладачів Українського Високого Педагогічного Інституту ім. М. Драгоманова в Празі в складі Історично-Філологічного Товариства протягом 1923—1933 років.

Серед основних напрямків роботи викладачів УВПІ ім. М. Драгоманова в Празі особливе місце займала теоретична наукова діяльність. Адже динамічність процесу вищої освіти постійно вимагала пошуку нових підходів, форм і методів розкриття окремих питань, розробки ряду курсів навчальних дисциплін та спеціальностей. Саме тому необхідно звернути увагу на розгляд питання співпраці між викладацьким складом вузу та провідними українськими вченими — емігрантами, які, починаючи з 1923 року, об'єдналися в Празькому Історично-Філологічному Товаристві.

Українське Історично-Філологічне Товариство (далі УІФТ) постало як самостійна суто наукова установа 30 травня 1923 року з ініціативи професорів Українського Вільного Університету (далі УВУ) Дм. Антоновича, В. Біднова, Дм. Дорошенка, Ол. Колесси, В. Щербаківського та П. Андрієвського. Згодом, окрім професури УВУ, до його складу увійшли кращі сили всієї української наукової еміграції, як у межах Чехо-Словаччини, так і за її межами (Галичини, Німеччини, Польщі, Франції, Закарпаття, Америки, навіть Африки). Таким чином УІФТ стало єдиним центром українських наукових сил на еміграції, що працювали в галузі історії, філології, філософії, археології, етнографії та інших дисциплін. Діяльність Товариства полягала, передусім, у проведенні регулярних і сталих наукових засідань (щорічно близько 25) та ювілеїв, власної репрезентації на міжнародних симпозиумах і конференціях, а також у здійсненні видавничої роботи. В окреслений нами період Товариство мало у своєму складі 57 дійсних членів.

У липні того ж 1923 року було відкрито й Український Високий Педагогічний Інститут ім.

М. Драгоманова, який, окрім педагогічної роботи, проводив також суто наукову. Основними її спонукальними чинниками виступали: "академічна свобода" (вибір власних концепцій, тем, методів; можливість пристати до різних філософічних теорій; непримушування працювати на хибних засадах; відстоювання тих позицій, які витримують критику аргументами) та близькість до європейських наукових осередків. Неабиякого значення набувало й те, що, незважаючи на всі матеріальні та психологічні перепони, більшість викладачів вузу працювало на майбутнє української науки. Водночас початок 1930-х років приніс з собою ще один, чи не найголовніший, "спонукальний чинник": зміну політичної ситуації в Чехії, а, отже, можливу загрозу ліквідації навчального закладу. Наукова праця викладачів Інституту провадилась як у межах самого вузу, так і поза його межами, що передбачало членство в ряді численних наукових установ, участь у різноманітних наукових з'їздах та конференціях, а також видавничу діяльність. Так, тільки в Історично-Філологічному Товаристві члени професорського складу Інституту виголосили 255 (з 432) наукових доповідей [1]. Впродовж першого десятиліття функціонування УІФТ його дійсними членами виступили 17 викладачів УВПІ. Мається на увазі 17 із 80-ти викладачів-українців, тоді як всього в списку академічного персоналу вузу нараховувалось 92 викладачі [2].

Питання культурно-просвітницької діяльності української еміграції вперше було висвітлене у двох працях С. Наріжного, які є унікальними з фактологічної точки зору [3]. Згодом, підтиском обставин реальної дійсності, власне самими емігрантами це питання не порушувалось впродовж довгого часу. Не кажучи вже про те, що в радян-

ській Україні еміграційна культурно-просвітна спадщина взагалі замовчувалась, або таврувалась як буржуазно-націоналістичний вияв. І лише з початком 90-х з'явилась значна кількість публікацій, автори яких здійснили спробу неупередженого висвітлення матеріалу (С. Віднянський [4], С. та В. Ульяновські [5] та інші). Стала доступною для опрацювання й колекція матеріалів з відомих "празьких фондів" як загального, так і особистого плану [6].

Одним із перших у так званому "списку 17-ти" виступає *Агенор Артимович* — незмінний керівник кафедри мовознавства в 1925—1933 роках — та автор таких навчальних курсів, як грецька мова, порівняльна граматики індоевропейських мов та вступу до мовознавства, до яких увійшов представлений науковий доробок. У складі УІФТ перебував з перших років його існування, а з 1933 року обіймав посаду першого його скарбника. Всього Артимович представив близько 12-ти наукових праць, серед яких у 20—30-х роках прочитані: "Деякі замітки до Ольвійського декрету на пошану Нікерета", "Самостійність римської літератури", "Мова і говірка, фонема і звук", "Модерні погляди на теорію грецької метрики." А також взяв участь у Другому з'їзді класичних слов'янських філологів у Празі (1930—1931 рр.) [7].

Чи не найцікавішою постаттю серед викладачів УВПІ був *Василь Відлов*. Власне, перебування його в складі академічного персоналу не вельми тривке. Дійти такого висновку дозволяє той факт, що після виїзду М. Грушевського на Україну в 1924 році, посаду професора та завідувача кафедри історії України мав обійняти саме Відлов. Однак, з постановою УІФТ Відлов поринув у його організаційну розбудову, займаючи водночас посаду його першого секретаря. Якщо порівняти дати відкриття обох установ, то фактично переобрання Відловим на себе функцій завідувача кафедри історії України було справою до кінця не з'ясованою, тоді, як у 1922—1928 роках він читав курси на історико-філософському факультеті УВУ. Праці Василя Відлова в переважній більшості торкаються питань історії Степової України та церковної проблематики: "Запорозький зимівник та його значення в історії колонізації Степової України", "Київська Академія як предмет історичного дослідження", "Доля Січового товариства після 1775 року" та інші [8]. Всього ж він прочитав у Товаристві 37 праць.

Дійсним членом Історично-Філологічного Товариства був і перший ректор УВПІ *Леонід Білецький*, згодом завідувач кафедри історії української літератури. Йому належить авторство таких навчальних курсів, як українська на-

родна поезія, методика поезії та її теорія, вступ до історії української літератури та історія української літератури з методикою. Серед прочитаних 40 праць, з них в окреслений нами період близько 12—15: "Гайдамаки", "Три літа" Т. Шевченка", "М. Сумцов як історик української літератури", "Умови літературної праці на Україні в останнє десятиліття (1917—1927 рр.)" та інші [9].

Одним із ініціаторів створення Товариства та активним його діячем виступав *Дмитро Дорошенко*. Саме йому, нештатному професорові, довелось очолювати в 1924—1927 роках кафедру історії України й, у відповідності програмовим засадам навчального закладу, розробляти такі курси, як історія України та її спеціальний курс, курс історіографії та історії українського епосу. В Товаристві Дорошенко представив всього 30 наукових розробок, з них в окреслений період: "М. Костомаров як історик України", "Україна та українська історія в світлі західноєвропейської науки з половини 16 та до кінця 18 століть", "Турецька політика гетьмана П. Дорошенка", "Історичні праці В. Б. Антоновича". "Український рух на початку 1890-х років у висвітленні австрійського консула в Києві" [10].

Автор зазначених вище, унікальних з фактологічної точки зору праць, *Симон Наріжний* був лектором кафедри всесвітньої історії в 1927—1933 роках, а з 1929 по 1944 роки — секретарем Історично-Філологічного Товариства. Більшість його праць присвячена історії гетьманщини, бібліографічним розвідкам та дослідженням української еміграції в світі. Всього представив понад 40 праць, з яких у 20—30-х роках були прочитані близько 10—11 праць, присвячених власне Товариству; 5—6 персоналій, як от "Мстислав I Великий", "М. Бакунін у світлі новіших публікацій"; 5—6 праць з історії гетьманщини, наприклад, "Тадяцька умова в світлі української історіографії", "Маршрути московських посланців у другій половині 17 століття" та низку узагальнюючих праць [11].

Доцент кафедри історії слов'янських літератур *Григорій Омельченко* — автор таких навчальних курсів, як вступ до слов'янознавства, історія південнослов'янських літератур, історій польської та московської літератур. В УІФТі він представив всього 5 наукових праць, з яких 2 прочитано в зазначений нами період: "Уваги до видання "Історії Білоруської книги" Ластовського" та "Перше (Лішкове) видання "Хрещення св. Володимира" К. Гавлічка-Боровського" [12].

Філолог за фахом, завідувач кафедри української мови протягом всього десятилітнього функціонування УВПІ та другий його ректор — *Василь Сімович* викладав староболгарську мову, вступ до історії української мови, методика

мови, порівняльну граматику слов'янських мов, історію української мови та історію граматики української мови з діалектологією. Понад 20 представлених його праць присвячені лінгвістичній проблематиці. З них у 20—30-х роках: "Українське «що»", "Український правопис «Кулішівка»", "Чи українські ненаголошені «о» та «и» окремі фонемі?" та "Спроба фонематичної системи української мови" [13].

У працях *Степана Сірополка* в УІФТі (їх понад 12) досліджено питання історії, теорії та практики освіти в Україні, школознавства, журналістики, книгознавства та бібліографічної справи. Специфіка його наукового фаху педагога дозволила представити в Інституті лектуру школознавства, що відповідала тогочасному факультативному курсу. В 20—30-х роках відомими стали такі наукові розробки, як: "М. Рубакін та його праці з українознавства", "Історія та бібліографічний опис першої дисертації М. Костомарова", "Вихованець Київської Академії гр. П. Завадовський — перший міністр освіти в царській Росії" [14].

Відомому мистецтвознавцю, архітектору, графіку та граверу *Володимиру Січицькому* в 1923—1933 роках довелося обіймати посаду завідувача кафедри історії слов'ян, читаючи паралельно курси зі всесвітнього та українського мистецтва, історії українського друкарства і граверства, української палеографії, історії новітнього українського мистецтва та графічних предметів. У 1923—1930 рр. в Товаристві він прочитав низку таких праць: "Українська хата в околицях Львова", "Українське дерев'яне будівництво та метод його дослідження", "Бойківський тип церков", "Методична схема до історії пластичного мистецтва", "Етрусський дім і гуцульський осідок", "Початок українського граверства" [15].

Активний учасник Закордонного Бюро Української Радикально-Демократичної партії

Максим Славінський був дійсним членом наукового Товариства та завідувачем кафедри історії західноєвропейських літератур у 1926—1930 роках. Його науковий доробок невеликий за своїм обсягом: "Дещо про Кия та Київ", "Другий хазарський лист з 10 століття", "Нове про початки української держави (погляд В. Пархоменка)", "Нова теорія походження Київської Русі", "Спогади про Перетца", "Із спогадів про Бодуена де-Куртене" [16].

Політичний колега Славінського — *Федір Слюсаренко* в 1930—1933 роках перебував на посаді асистента кафедри історії України, викладаючи історію Греції та Риму, історії Чехії, Польщі, Росії, методику історії та історію південних слов'ян. Перебуваючи в членстві УІФТу, обіймав водночас посаду другого його скарбника. З оприлюднених 20-ти наукових розробок на той час прочитано: "Академік В. П. Бузескул як історик" та "Судовий процес проти хлібних спекулянтів в Атенах року 386 перед Христом (на основі промови Лізія)" [17].

Не можна лишати поза увагою наукову діяльність і таких членів Товариства та викладачів УВПІ, як *Панаса Феденка*, науковий доробок якого становить близько 18-ти праць з історії козаччини; *Дмитра Чижевського* — 35 праць з філософської проблематики; *Левка Чикалеика* — етнографа та археолога (6 праць); *Сергія Шелухіна* — 22 праці юридичного спрямування; *Олександра Шульгина* — 9 праць із всесвітньо-історичної проблематики та *Вадима Шербаківського*, 50 праць якого присвячені археологічним дослідженням [18].

Отже, підсумовуючи вище зазначене, ще раз підкреслимо: культурно-просвітницька діяльність української еміграції в переважній своїй більшості була спрямована на майбутнє, про що свідчить, як писав С. Наріжний, "вповне представлений фактичний матеріал..." [19].

1. *Мірний їв*. Український Високий Педагогічний Інституті ІМ. М. Драгомаїова в Празі (1923—1933 рр.) /Історія Інституту/ Прага. УВПІ, 1934.—С. 99.

2. Там само.— С 139.

3. *Наріжний С.* 15 літ діяльності Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі (1923—1938), Прага. 1940.— 16 с *Його ж.* "Культурна праця української еміграції в роках 1919—1939".— Ч. 2.— К: В-во ім. О. Теліги в співпраці з фундацією О. Ольжича, 1999.— 172 с

4. *Віднянський С В.* Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині: Український Вільний Університет (1921 — 1945 рр.).— К.: Інститут історії України НАН України, 1994.— 82 с.

5. Українська культура: Лекції за редакцією Дм. Антоновича /Упор.С. В. Ульяновська; Вст. слово М. Антоновича; Додатки С. В. Ульяновської, В. І. Ульяновського.— К: Либідь. 1993.—592 с; іл. ("Пам'ятки історичної думки України").

6. Центральний Державний Архів Вищих Органів Влади та Управління України (далі ЦДАВО): Фонди 3972 "УВПІ ім. М. Драгоманова в Празі". 3876 "Особистий фонд Л. Білецького", 3695 "Особистий фонд С. Шелухіна", 4432 "Особистий фонд С. Наріжного", 4186 "Особистий фонд Дм. Дорошенка".

7. *Наріжний С.* 15 літ діяльності Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі (1923—1938), Прага, 1940.—С 9.

8. Там само.— С 10.

9. Там само.—С 10.

10. Українська культура.— С. 546—547.

11. Там само.— С 568—569.

12. *Наріжний С.* Вказ. праця.— С. 13.

13. Там само.— С. 13.

14. Українська культура.— С. 570—571.

15. Там само.— С. 573.

16. *Наріжний С.* Вказ. праця. С. 14.

17. Там само.— С. 14.

18. Український культурологічний альманах. Хроніка-2000. "Україна — Чехія". Ч. II. К.: Фонд сприяння розвитку мистецтв України. 1999.— С. 183.

19. Там само.— С. 184.

Zubko O. Ye.

CULTURAL AND EDUCATIONAL ACTIVITIES
OF THE TEACHING STAFF OF THE UKRAINIAN
HIGH DRAGOMANOV PEDAGOGICAL INSTITUTE
IN 1923—1933

(On the Example of Historical and Philological
Society in Prague)

This article contains the material about scientific activities of 17 lecturers of the Ukrainian High Dragomanov Pedagogical Institute in Prague Historical and Philological Society in 1923—1933.